

ÚZEMNÍ DIFERENCIACE

Geografie venkova, periferií a pohraničí

ZNEVÝHODNĚNÉ REGIONY

- 20. léta 20. století – nerovnoměrný rozvoj/vývoj, vznik sociálně geografických disparit mezi regiony, vztahy mezi centrem a periferií
- Divergence vs. konvergence, negativní a/vs. pozitivní dopady procesu marginalizace, řešit / usměrňovat?
- V sociologii – studium sociálních nerovností jedním ze základních témat, chudoba ve městech vs. na venkově / sociální vyloučení
- Státní intervence – prostředek zmírnění regionálních disparit: horské oblasti, severské regiony, venkovské oblasti, tradiční průmyslové oblasti → územní soudržnost (koheze)
- „new public management“ – prvky trhu v chování státu

Model kontinua (WALLERSTEIN 2004)

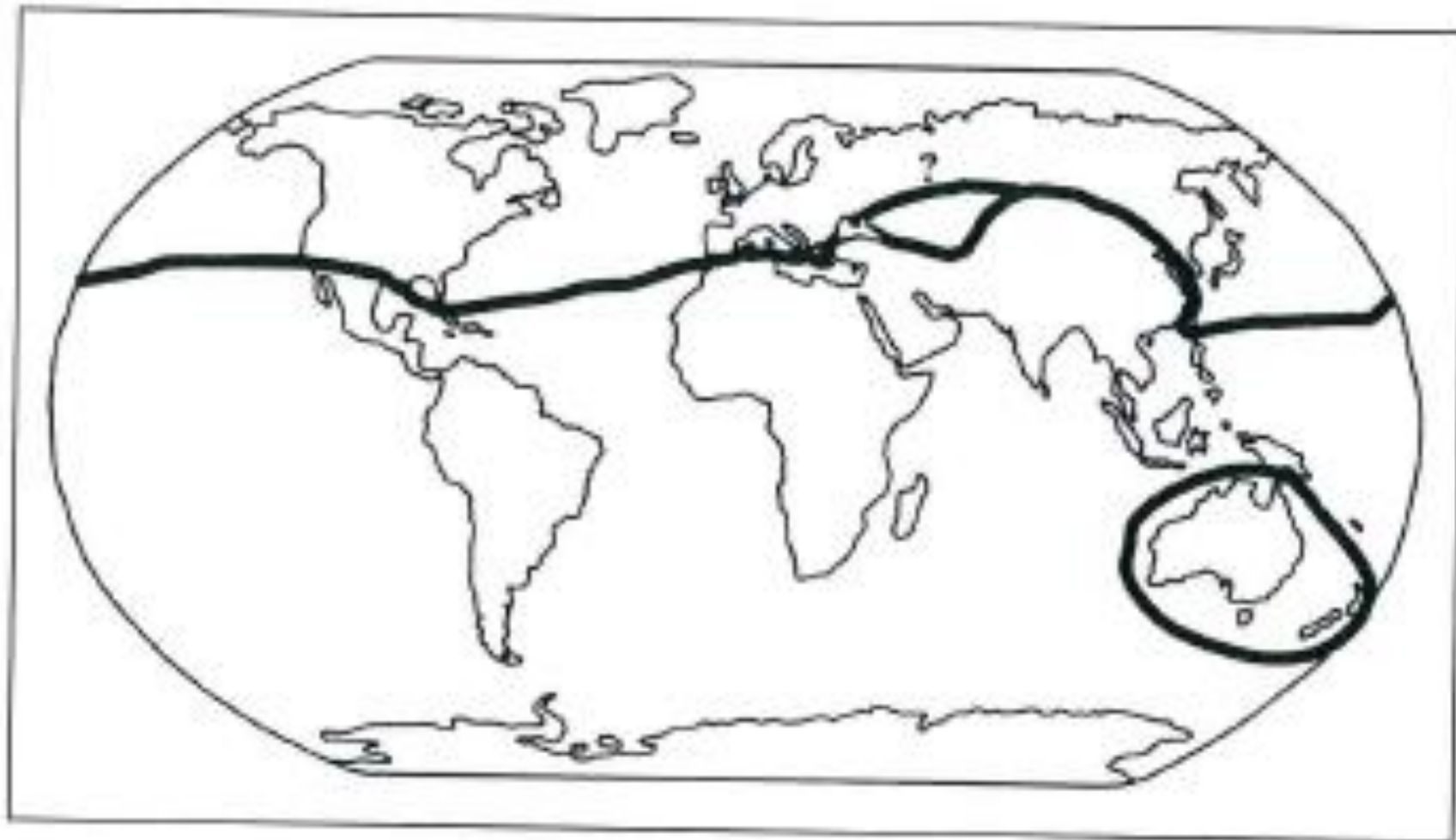
- Namísto původního modelu polarit (jádro - periferie) → jádro – semiperiferie – periferie –marginální region.
- Periferie se sice nachází v podřízené pozici vůči centru, je však na rozdíl od marginálního regionu integrována do systému.

KONVERGENCE VS. DIVERGENCE: VĚČNÁ OTÁZKA? (BLAŽEK, CSANK 2007)

- „Obnova“ nositelů diferenciace, starší jevy difuzí vedou k poklesu variability (HAMPL 1998)
- Existence rozdílů nezbytná (HIRSCHMAN 1958) X extrémní rozdíly s destimulačním a destabilizujícím účinkem
- Příliš velké rozdíly – hrozba pro sociální a následně politickou stabilitu (NOVOTNÝ 2006)
- Přirozená trajektorie regionální/územní diferenciace socioekonomického vývoje vs. usměrnění státem / regionální politikou? (až nivelizace)
- Nalezení vhodné míry rozdílů v různých sférách – soudržnost jako míra tolerance dané společnosti k rozdílům (MOLLE 1997)

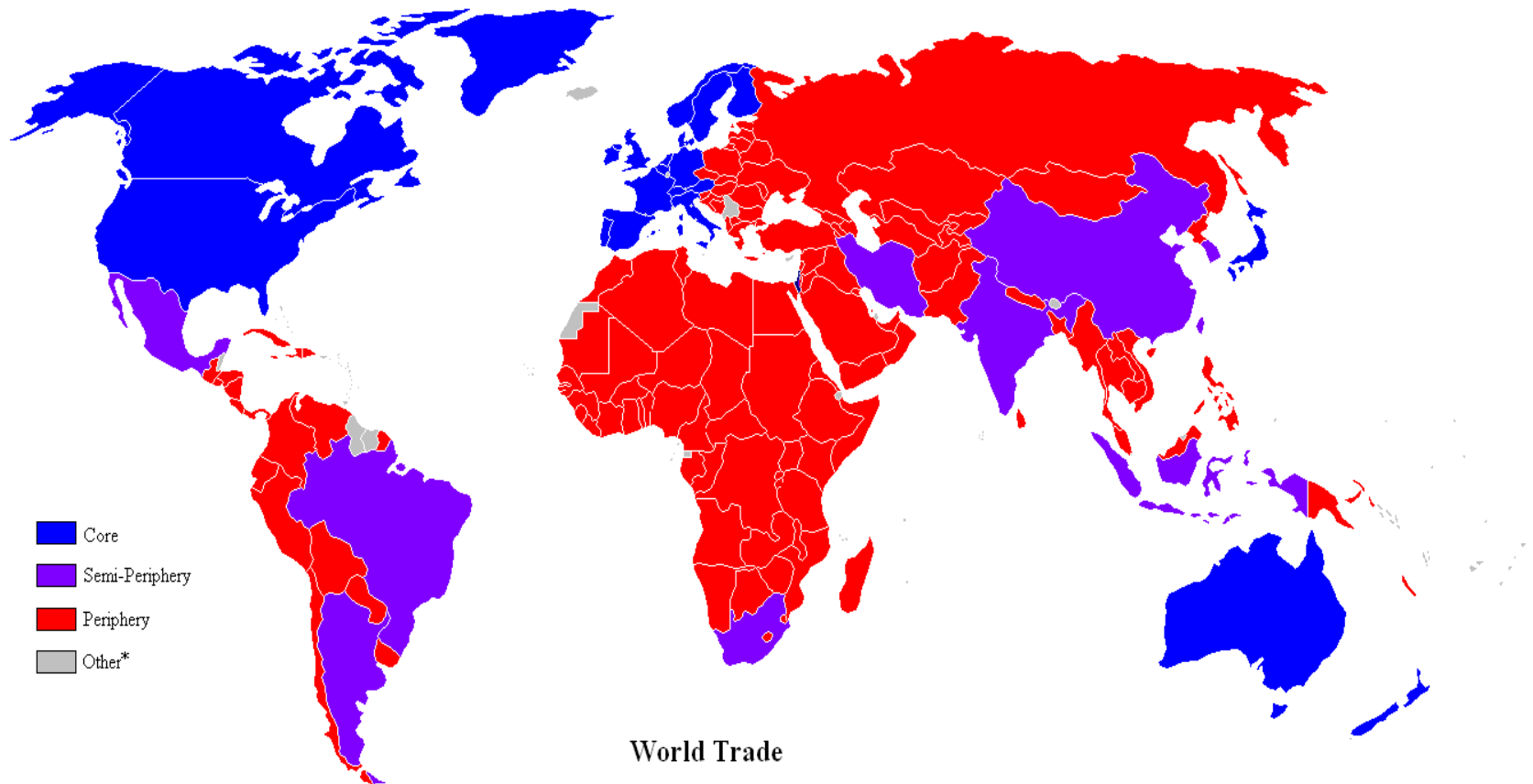

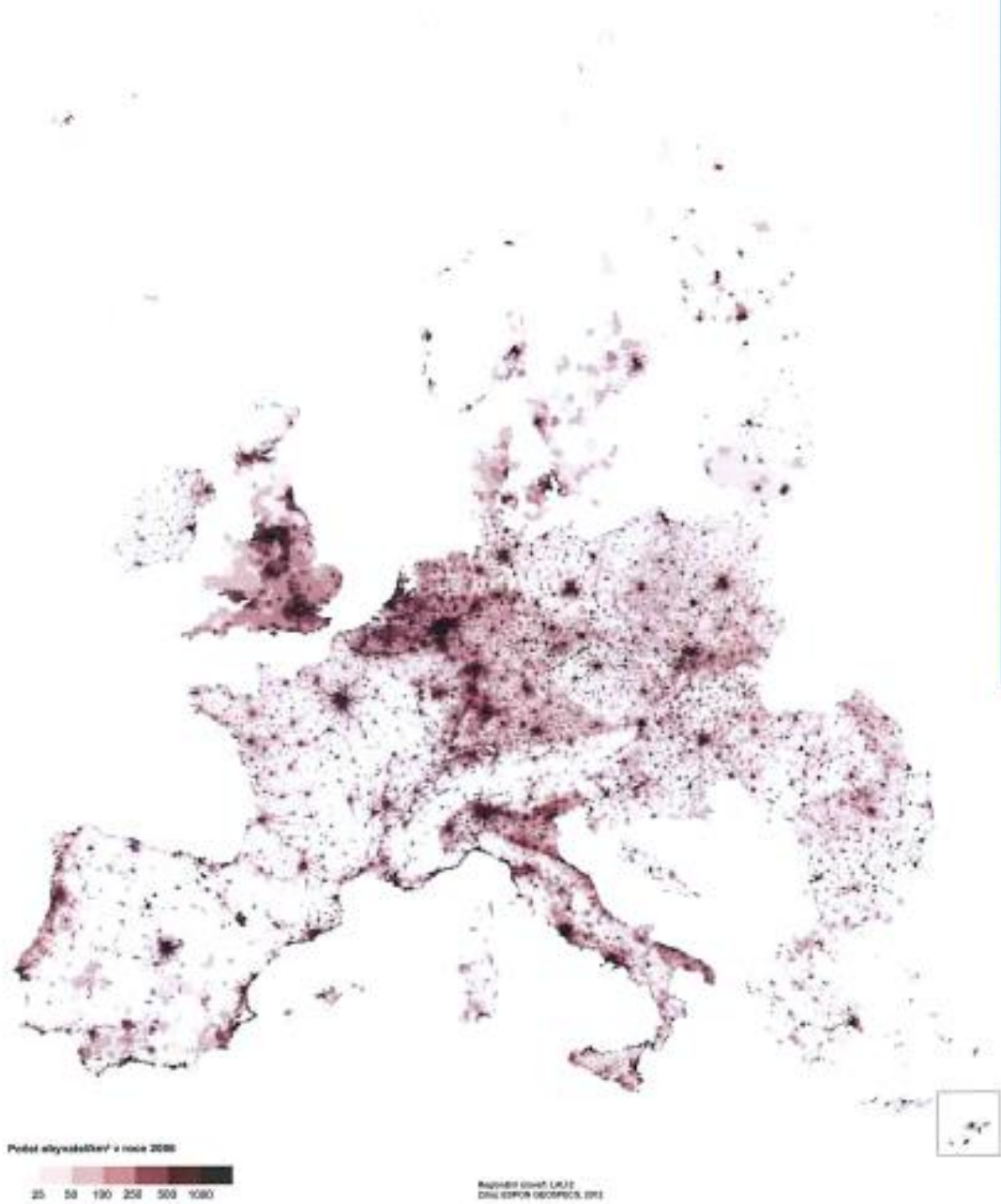
Obr. 3. Rozdělení na bohatý sever a chudý jih

Zdroj: Rufin, 1991. Modifikoval Leimgruber, 2004

DIFERENCIACE VE STUPNI EKONOMICKÉHO, SOCIÁLNÍHO A KULTURNÍHO ROZVOJE

HUSTOTA ZALIDNĚNÍ (ESPON 2019)

STŘEDNÍ EVROPA V RÁMCI SVĚTA – GLOBÁLNÍ PERSPEKTIVA

- Disparity v životním stylu
- Mechanismy na omezování negativních vlivů kapitalistické ekonomiky vs. neoliberální pojetí, regulace až separace
- „Smrštění světa“ (BAUMAN 1998)
- Perspektivní zrození mezinárodní společnosti (a zmenšení vlivu národních států) (FLORINI, SIMMONS 2000)
- Profit bohatých, silných, chytrých vs. ztráta chudých, slabých, hloupých?
- De/regulace – konkurence, kvalita, dostupnost, privatizace infrastruktury

POZICE ČESKA:

- vně –
  - součást bohatého severu, úzké vazby na evropské ekonomické centrum (prostřednictvím Německa), HDP na hlavu zpravidla 30.-35. místo na světě, kvalita života – index lidského rozvoje dtto
- dovnitř –
  - lze očekávat jedny z nejmenších problémů s chudobou či sociální exkluzí, meziregionální disparity jedny z nejmenších vůbec (80./90. léta 20. století)
- v Evropě –
  - z hlediska ekonomické prosperity slabší stát, v rámci střední Evropy jeden z nejrozvinutějších států

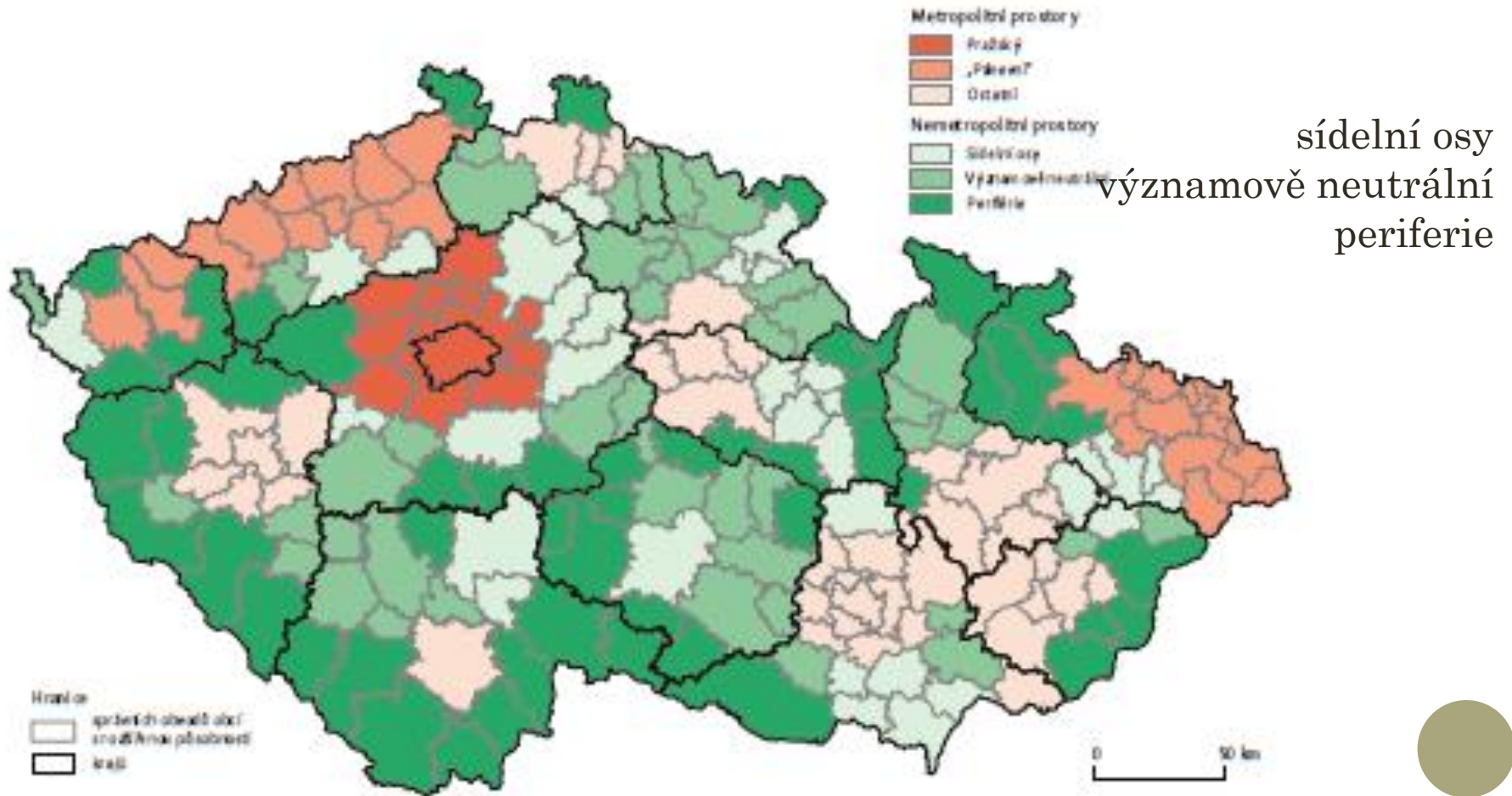

SOCIOGEOGRAFICKÁ DIFERENCIACE (HAMPL, MÜLLER 2019)

- kombinace regionální a sídelní hierarchie (jádra, centra, oblasti) a makropolohové atraktivity (západ-východ gradient, superdominance Prahy), problémovost „pánevních“ metropolitních areálů (HAMPL 2005)
- Specifikace různých typů (metropolitních HAMPL, MARADA 2016, „široké“) a nemetropolitních prostorů, jednotky – upravené SO ORP
- Metropolitní areály – v CZ 12, 1/3 území – 60 % obyvatelstva – 2/3 ekonomiky, pražský, pánevní, ostatní

VYMEZENÍ METROPOLITNÍCH A NEMETROPOLITNÍCH ÚZEMÍ

Obr. 2 - Vymezení metropolitních a nemetropolitních prostorů.

NEMETROPOLITNÍ AREÁLY:

- sídelní osy (mezi metropolitními areály, tradiční + nové, 33), významově neutrální (43), periferie (zvýhodněné – při BY a AT 13, ostatní 37)
- „V závislosti na snižování hierarchického postavení jednotky se význam polohového faktoru zvyšuje.“
- „zpoždění vývoje“
- Mezi nemetropolitními regiony „v podmínkách Česka existují zaostávající oblasti, resp. periferie jen výjimečně.
- Trvalé a víceméně neodstranitelné nevýhody periferních prostorů: úbytek obyvatelstva, problémy s dopravní obslužností, chybějící sociální infrastruktura
- Vesměs 50+ obyv./km², polohově zvýhodněné – sousedství s Bavorskem nebo Rakouskem

Tab. 2 – Proměna geografické distribuce obyvatelstva v období 1991–2001 a 2001–2017

Typy územních jednotek (počet obvodů)	Průměrný počet obyv./km ²	Podíl na obyv. Česka (%)				Vývojové indexy	
		1991	2001	2011	2017	2001/ 1991	2017/ 2001
Metropolitní areály:							
Pražský areál (9)	496	16,64	16,47	17,80	18,62	98,3	116,9
Pánevň (20)	234	18,24	18,17	17,51	17,08	99,0	97,2
Ostatní (34)	192	24,81	24,74	24,76	24,86	99,0	103,9
Nemetropolitní areály:							
Sídelní osy (33)	115	13,16	13,30	13,29	13,26	100,4	103,1
Významově neutrální (43)	85	13,21	13,29	13,01	12,85	99,9	100,0
Periferní (51)	56	13,96	14,03	13,63	13,33	99,8	98,3

Poznámky a prameny – viz tab. 1.

TYPOLOGIE ČESKÝCH NEMETROPOLITNÍCH REGIONŮ (ŽENKA, SLACH, SOPKULIAK 2017)

- Dvojí ohrožení:
  - konkurence ze strany metropolitních regionů, konkurence exportně zaměřených regionů v zemích s nižšími náklady
- Nedostatečná diverzifikace ekonomické základny, nízká úroveň inovací vč. jejich komercializace
- Vnitřně velmi rozmanitá skupina, zahrnuje:
  - nejen oblasti periferní a venkovské, ale i
  - nemetropolitní staré průmyslové regiony, vysoká specializace prostřednictvím dodavatelů nižšího řádu

Tab. 1 – Metropolitní a nemetropolitní regiony: faktory ekonomické a inovační výkonnosti

	Metropolitní regiony	Nemetropolitní regiony
Aglomerační úspory – typ	Urbanizační úspory	Vnitřní úspory z rozsahu, lokalizační úspory
Aglomerační úspory – specifikace	Dosažení kritické masy populace a firem umožňuje těžit z urbanizačních úspor. Vysoká hustota zalidnění/ekonomických aktivit stimuluje aglomerační úspory, zvyšuje cenovou hladinu, spolu s intenzivní lokální konkurencí tlak na růst produktivity.	Nedosažují kritické masy, urbanizační úspory mají omezený význam. Odvětvová rozmanitost ekonomiky může vést k fragmentaci omezující dosažení úspor z rozsahu a nižší produktivitě. Nižší intenzita lokální konkurence, hlavní konkurenti často mimo region.
Hnací sektor či odvětví	Znalostně náročné (obchodní) služby, odvětví zpracovatelského průmyslu s vysokou technologickou náročností	Zpracovatelský průmysl – odvětví s nízkou a nižší technologickou náročností, znalostně méně náročné služby
Velikostní struktura firem	Diverzifikovaná (mnoho malých i velkých firem)	Koncentrovaná (dominance velké firmy) nebo fragmentovaná (mnoho malých firem)
Specializace/diverzita	Diverzita či diverzifikovaná specializace	Specializace nebo fragmentace
Dodavatelsko-odběratelské vztahy	Velký domácí trh i dodavatelská základna, vysoký podíl dodávek od místních firem, větší zaměření firem na místní zákazníky	Exportní orientace firem, slabě rozvinutá místní dodavatelská základna, nižší podíl dodávek od místních firem

Příbuzná rozmanitost	Významná role, lokální přelévání znalostí a diverzifikace do technologicky příbuzných odvětví motorem inovační činnosti a ekonomického růstu.	Omezená role, efekty příbuzné rozmanitosti možné na základě vazeb na vnějších vazeb – na firmy, univerzity a další subjekty v jiných (hlavně metropolitních) regionech.
Zdroje inovací; regionální inovační systémy	Vnitřní, silná lokální znalostní báze, univerzity, VaV instituce, lokální přelévání nebo šíření znalostí z jiných metropolitních regionů, vysoká institucionální hustota a rozmanitost někdy vedoucí k roztržitosti a nepropojenosti RIS	Převážně vnější, znalosti z ředitelství nadnárodních korporací, metropolitních regionů, problémem institucionálně slabé či chybějící RIS, slabá lokální znalostní základna, nižší inovační poptávka
Znalostní základna, režim inovační činnosti	Všechny typy, analytická, symbolická, technologické inovace („STI“)	Syntetická, procesní inovace („DUI“)
Fáze produktového cyklu	Počáteční, vývoj a testování výrobku	Zralá – standardizovaná výroba a montáž
Postavení v globálních produkčních sítích	Horní patra, řídicí firmy a dodavatelé 1. řádu, ředitelství nadnárodních firem, strategické nevýrobní funkce	Dolní patra, výrobní a montážní závody nadnárodních korporací, sklady, malí specializovaní dodavatelé

Pozn.: STI – science-technology innovation, tedy (radikální) technologické inovace založené na vědeckém výzkumu, typické např. farmaceutický průmysl. DUI – doing, using, interacting – postupné technické či jiné typy inovací, založené na zkušenostech s vývojem, výrobou a používáním výrobku dané firmy či výrobků/technologii získaných od jiných subjektů, význam zpětné vazby od zákazníků a uživatelů.

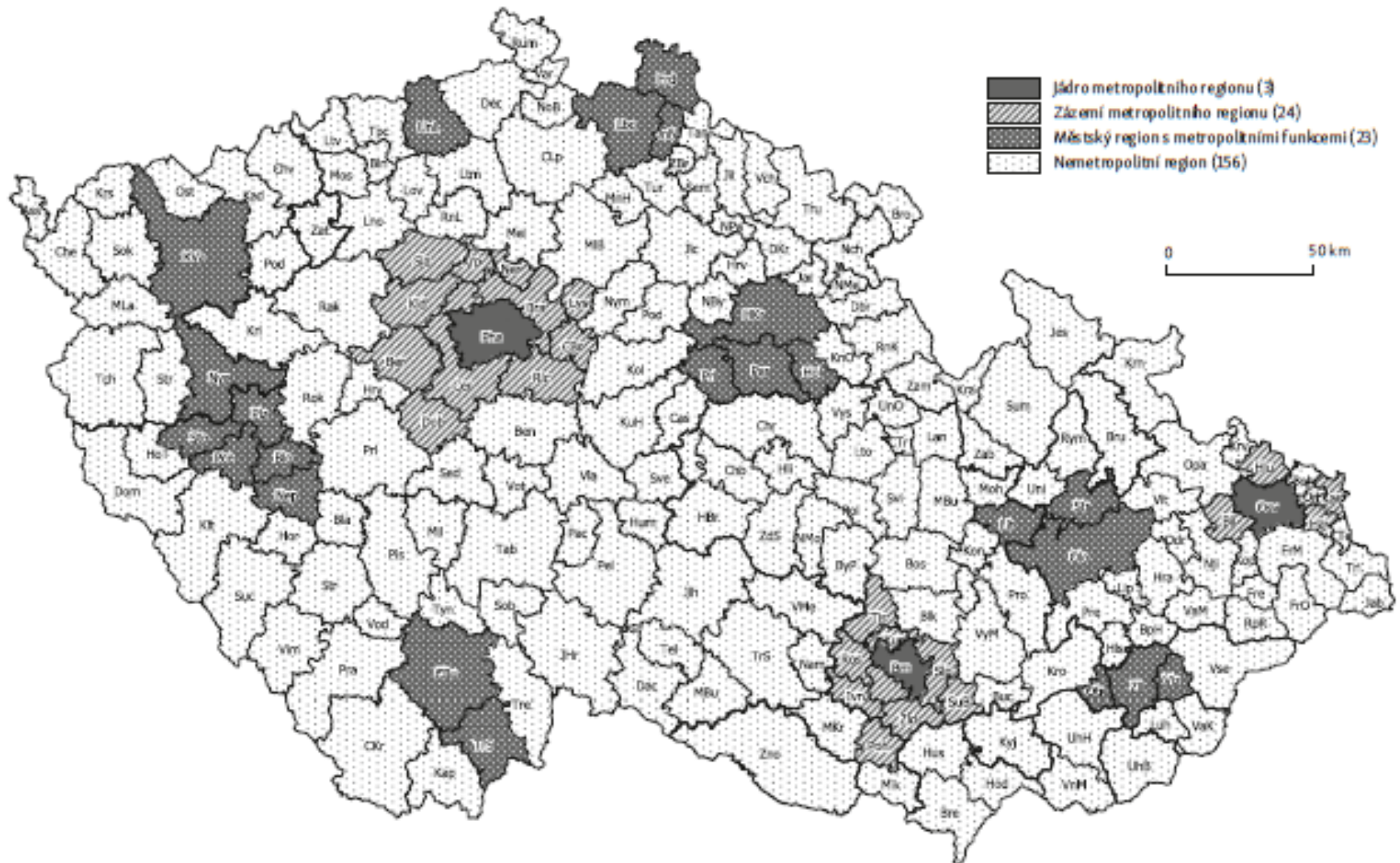
Zdroje: Ženka, Slach 2016; Henderson 1997; Duranton, Puga 2000; Illeris 2005; Tödtling, Trippl 2005; Isaksen, Karlsson 2013; Jensen a kol. 2007; Rodriguez-Pose, Fitjar 2013; Doloreux a kol. 2012; Therrien 2005; Blažek a kol. 2011; Dijkstra, Garcilazo, McCann 2013; Farhauer, Kröll 2012

- 8 teoretických typů regionů, relevantní – **periferní regiony** (KARLSEN 2013):
  - malá populační/ekonomická velikost, nízká hustota institucí, chybějící kritické masy pro aglomerační efekty, zde: nepříznivá dopravní poloha s malou hospodářskou základnou, nízká hustota zalidnění/firem, podprůměrná ekonomická výkonnost
- Exaktní vymezení na základě tzv. potenciálu interakcí, mezd, zaměstnanosti a přidané hodnoty na jednotku zastavěné plochy a specializaci na zemědělství (ŽENKA a kol. 2017)
- Metropolitní regiony (OECD 2012): 50+ tis. obyvatel, hustota zalidnění 1500 obyv./km²
- Jednotky – SO ORP, 4 typy:
  - jádra metropolitních regionů, zázemí metropolitních regionů, městské regiony s metropolitními funkcemi a **nemetropolitní regiony** (vč. Jihlavy, Mostu, Chomutova, Bohumína?)

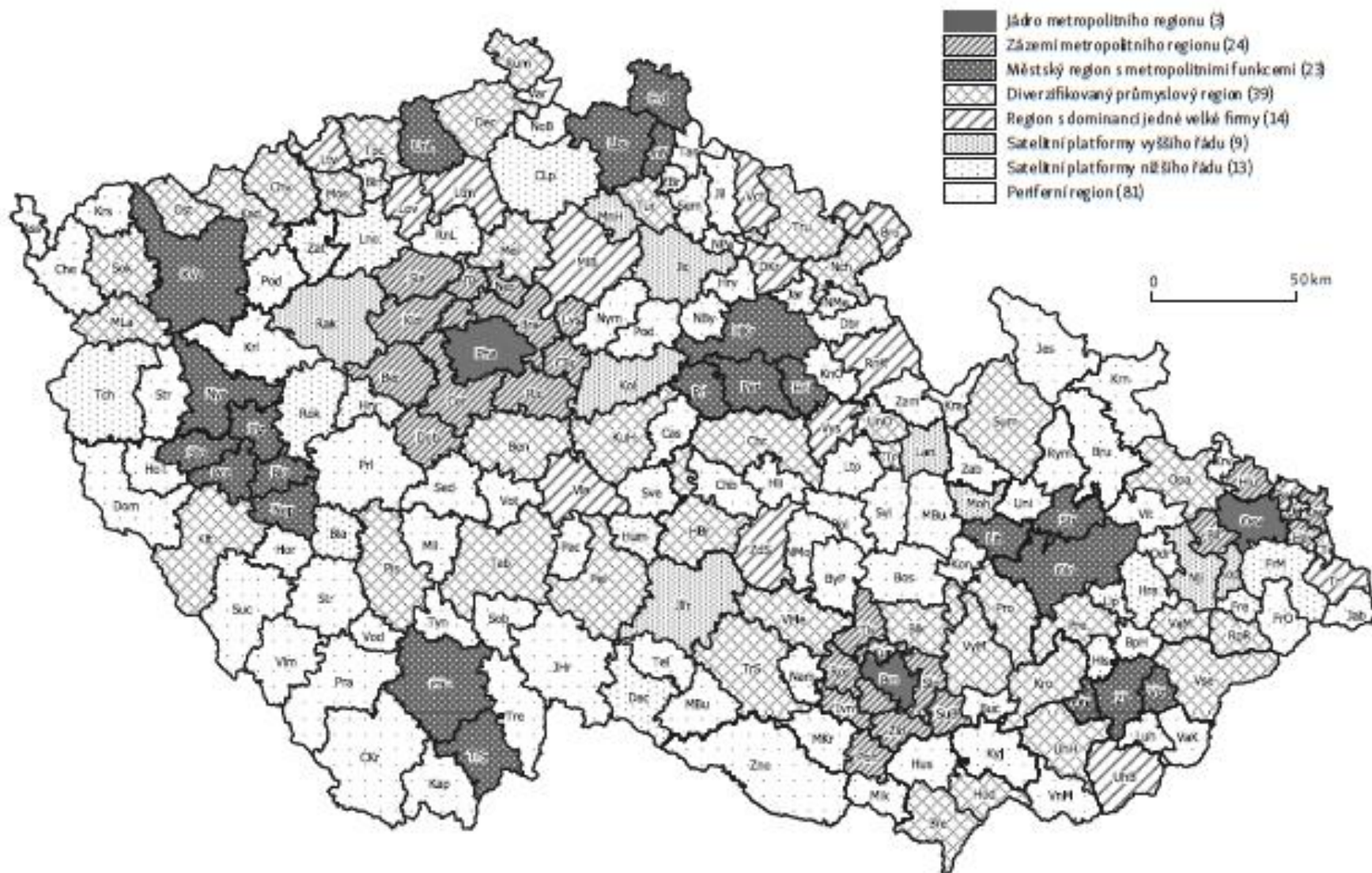

METROPOLITNÍ A NEMETROPOLITNÍ REGIONY V ČESKU

Obr.1 – Metropolitní a nemetropolitní regiony v Česku dle metodiky OECD (2012). Zdroj: OECD 2012; Kraft, Halás, Vančura 2014.

TYOLOGIE NEMETROPOLITNÍCH REGIONŮ

Obr. 2 – Typologie nemetropolitních regionů z hlediska faktorů, mechanismů a aktérů regionálního rozvoje. Zdroj: ČSÚ 2013; Ženka, Pavlínek 2013; autoři.

- Z 206 jednotek – 156 jednotek/nemetropolitní regiony, z nich téměř polovina periferní regiony (82)
- Rozdíly v ekonomické výkonnosti mezi 8 vymezenými skupinami nepříliš výrazné – nejvýkonnější „metropolitní jádra“ (116 CZ) pouze o 48 % vyšší produktivita než nejvíce zaostávající „periferní regiony“ (79 CZ)
- **Nemetropolitní regiony:**
  - z celostátní přidané hodnoty 60 % ve zpracovatelském průmyslu, 77 % v zemědělství, lesnictví a rybolovu
- **Periferní regiony:**
  - 20 % obyvatel, 33 % přidané hodnoty primárního sektoru za CZ, nejnižší hodnota produktivity práce a mezd, z hlediska ekonomické výkonnosti 2. nejhomonennější skupinou, nadprůměrná specializace na zemědělství, 60 % přidané hodnoty ze zpracovatelského průmyslu

- Přes homogenitu strukturálně a funkčně rozmanité – klasifikace:
  - regiony s vysokým podílem primárního sektoru na zaměstnanosti a s diverzifikovanou odvětvovou strukturou, příklady?
  - regiony s velmi nízkým podílem primárního sektoru na zaměstnanosti, specializované na tradiční odvětví zpracovatelského průmyslu
  - regiony s velmi nízkým podílem primárního sektoru na zaměstnanosti a diverzifikovanou odvětvovou strukturou
  - ostatní periferní regiony bez společných strukturálních a funkčních znaků

Tab. 2 – Typy (ne)metropolitních regionů – faktory, mechanismy a aktéři rozvoje, doporučení pro regionální politiku

Typ regionu	Faktory	Mechanismy	Aktéři	Doporučení pro regionální politiku
Jádra metropolitních regionů	Urbanizační úspory plynoucí z velikosti trhu a hustoty firem, diverzifikovaná specializace, kvalifikovaná pracovní síla	Tvorba a šíření inovací mezi subjekty akademickou a komerční sférou i mezi firmami navzájem, vedlejší efekty, Jacobs externality, regionální multiplikační efekty, intenzivní dělba práce umožňující specializaci a dosažení úspor z rozsahu		
Zázemí metropolitních regionů	Urbanizační úspory díky „půjčené velikosti“, nižší ceny vstupů, dostupnost pozemků	Intenzivní dělba práce umožňující specializaci a dosažení úspor z rozsahu; rezidenční a komerční suburbanizace		
Městské regiony s metropolitními funkcemi	Urbanizační úspory plynoucí z velikosti trhu a hustoty firem, vnitřní úspory z rozsahu dominantních firem	Transfer znalostí z metropolitních jader; tvorba a šíření inovací mezi akademickou a komerční sférou i firmami navzájem ve vazbě na regionální specializaci, vedlejší		
Regiony s dominancí jedné velké firmy	Vnitřní úspory z rozsahu, specializace, komplexity; vnější úspory z komplexity, kvalifikovaná pracovní síla	Nadnárodní firmy zejména v sektoru znalostně náročných obchodních služeb, firemní ředitelství, univerzity, výzkumné instituce, banky, instituce veřejné správy, instituce transferu technologií	Atrakce talentů Podpora internacionalizace univerzit Podpora základního výzkumu Investice do mezinárodní dopravní makroinfrastruktury Spolupráce se zázemími, metropolitní governance Atrakce znalostně náročných služeb a high-tech odvětví zprac. průmyslu Podpora vzniku inovativních firem	
		Průmyslové firmy, firmy poskytující standardizované obchodní služby, logistiku aj., často pobočky firem v blízkém metropolitním jádru	Atrakce vědecko-výzkumné infrastruktury Rozvoj regionálních dopravních systémů Územní regulace negativních dopadů suburbanizace Spolupráce s jádrem, metropolitní governance	
		Domácí malé i velké firmy v průmyslu i službách, univerzity, výzkumné instituce, instituce veřejné správy, instituce transferu technologií	Internacionalizace univerzit Podpora regionálních inovačních systémů Budování vazeb na metropolitní jádra (dopravní, znalostní sítě) Podpora odštěpování inovativních firem ve vazbě na regionální specializaci	
		Velké domácí firmy s tradicí podnikání v regionu, místní dodavatelé, orgány veřejné správy spolupracující s dominantní firmou	Podpora diverzifikace do technologicky příbuzných odvětví Podpora nadregionálních vazeb malých a středních podniků (prevence vzniku funkčního uzamčení) Rozvoj technického vzdělávání Atrakce technologicky příbuzných firem Zachování lokálních specializovaných znalostí díky stabilizaci populace	

Satelitní platformy nižšího řádu	Vnitřní úspory z rozsahu; přístup k zahraničním trhům díky zapojení do produkční sítě mateřské firmy	Přímé efekty zahraničních investic, transfer znalostí od mateřských firem.
Satelitní platformy vyššího řádu	Vnitřní úspory z rozsahu; přístup k zahraničním trhům díky zapojení do produkční sítě mateřské firmy; kvalifikovaná pracovní síla	Procesní, produktový a funkční upgrading pobočných závodů nadnárodních firem, vertikální vedlejší efekty, efekt kotvy; strategické párování
Diverzifikované průmyslové regiony	Vnitřní úspory z rozsahu velkých firem v tradičních odvětvích i pobočných závodů nadnárodních korporací	Přímé efekty zahraničních investic; diverzifikace do technologicky příbuzných odvětví
Periferní regiony	Vyšší transakční náklady v důsledku odlehlosti, nízké míry urbanizace i hustoty firem a institucí, malý lokální trh, nízké úspory z rozsahu	Diverzifikace do technologicky příbuzných odvětví; specializace na tržní niky; amenitní migrace

Zdroje: Autoři; Florida 2005; Hampl, Blažek, Žižalová 2008; Hobor 2013; Lagendijk, Lorentzen 2007; Leber, Kunzmann 2006; Martin, Trippl 2014; Rumpel, Boruta, Slach a kol. 2011; Tödtling, Trippl 2005; Young, Hood, Peters 1994

Pobočné provozovny nadnárodních firem, průmyslové závody, služby typu <i>back office</i>	Podpora technického vzdělávání Implementace nástrojů na podporu strategického párování (upgrading) Atrakce technologicky příbuzných firem Podpora nadregionálních vazeb
Pobočné provozovny zahraničních firem, průmyslové závody, centra strategických služeb, místní dodavatelé	Péče o investory a podpora strategického párování Podpora regionálních a nadregionálních znalostních vazeb Atrakce technicky kvalifikovaných lidských zdrojů ve vazbě na upgrading Podpora příbuzné diverzifikace
Velké firmy v tradičních odvětvích těžkého i lehkého průmyslu, pobočné závody nadnárodních firem, malé a střední podniky, služby typu <i>back office</i>	Podpora technického vzdělávání Posilování meziodvětvové regionální spolupráce Podpora odvětví s potenciálem dosažení externích úspor z rozsahu Podpora nadregionálních znalostních vazeb firem
Malé a střední průmyslové firmy; občanský sektor	Podpora nadregionálních znalostních sítí Atrakce menších (zahraničních) firem Rozvoj intra- a inter-regionální dopravy Posilování lokálního síťování firem a institucí Podpora regionální specializace i příbuzné diverzifikace místních firem Stabilizace populace

SHRNUTÍ JAKO PODKLAD PRO REGIONÁLNÍ POLITIKU

Faktory	Mechanismy	Aktéři	Doporučení pro regionální politiku
Vyšší transakční náklady v důsledku odlehlosti, nízké míry urbanizace i hustoty firem a institucí, malý lokální trh, nízké úspory z rozsahu	Diverzifikace do technologicky příbuzných odvětví, specializace na tržní niky, amenitní migrace	Malé a střední průmyslové firmy, občanský sektor	Podpora nadregionálních znalostních sítí, atrakce menších (zahraničních) firem, rozvoj intra a inter-regionální dopravy, posilování lokálního síťování firem a institucí, podpora regionální specializace i příbuzné diverzifikace místních firem, stabilizace populace

HAMPL, MARADA 2016

Tab. 8 – Vývoj územních a sociálních nerovnoměrností na úrovni diferenciacie Česka podle upravených krajů

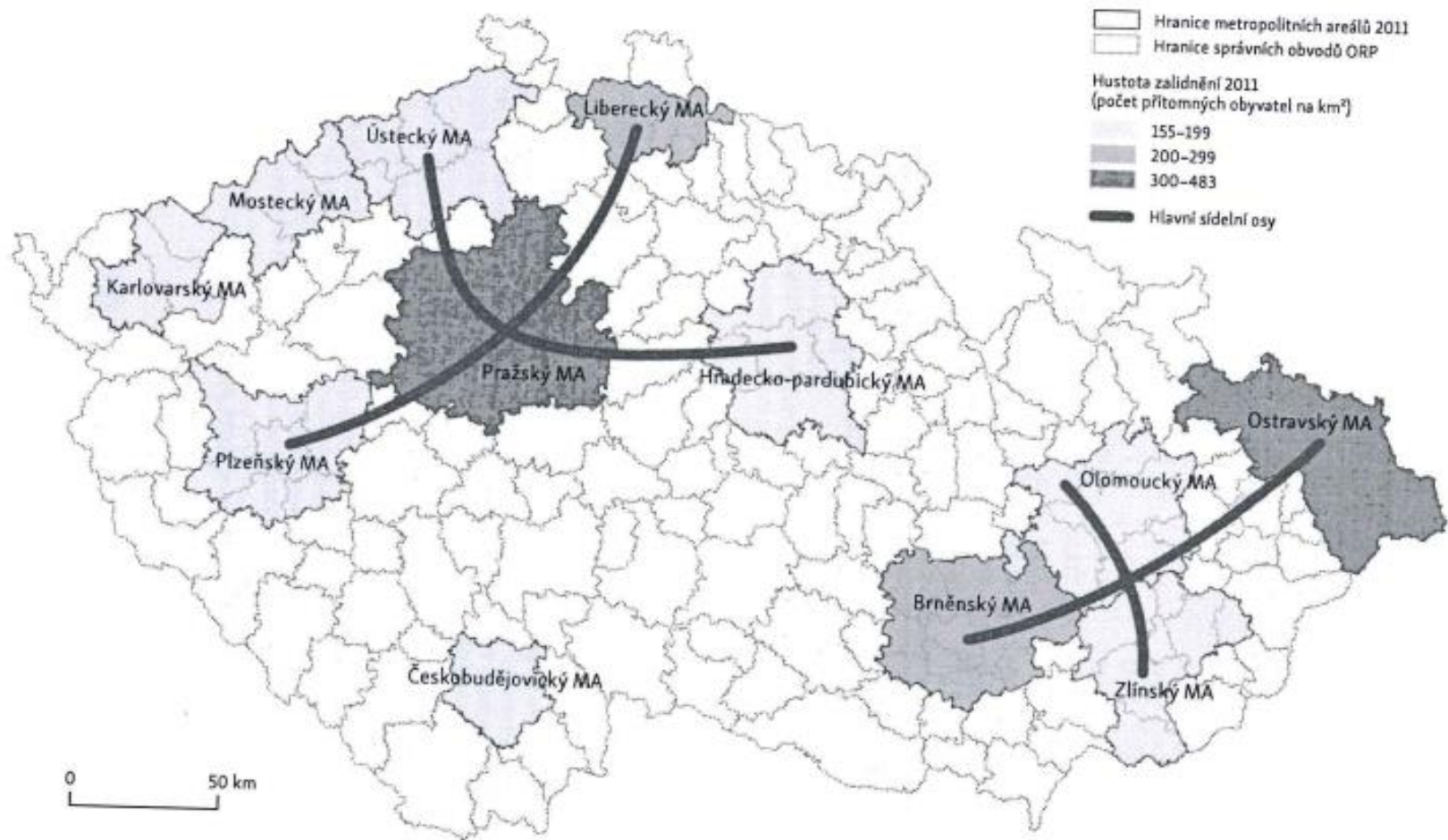
Charakteristika distribuce	Úroveň nerovnoměrností (H)		
	1991	2001	2011
Územní:			
Obyvatelstvo	66,1	65,9	66,6
Pracovní příležitosti	66,5	66,9	68,6
HDP	69,2	72,4	74,9
Sociální:			
Pracovní příležitosti	51,1	53,6	53,2
HDP	53,7	60,3	60,7

Poznámky: H – odpovídá podílu území (%) na němž se nachází polovina rozptýlené (nekoncentrované) části hodnocených jevů. V případě sociálních charakteristik je distribuce vybraných jevů vztažena namísto k území k obyvatelstvu. Ostatní poznámky viz tab. 7.

Prameny: viz tab. 7.

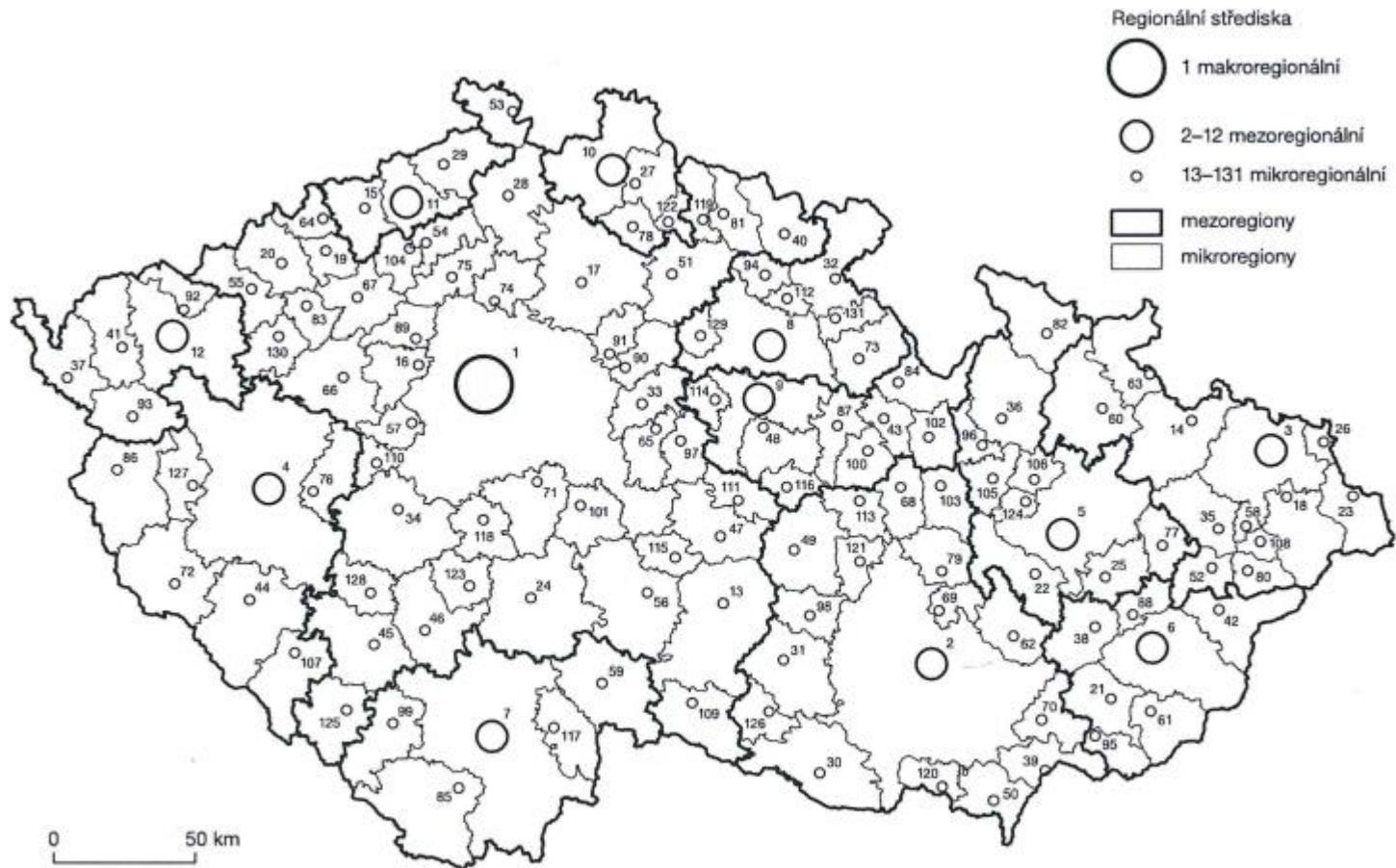

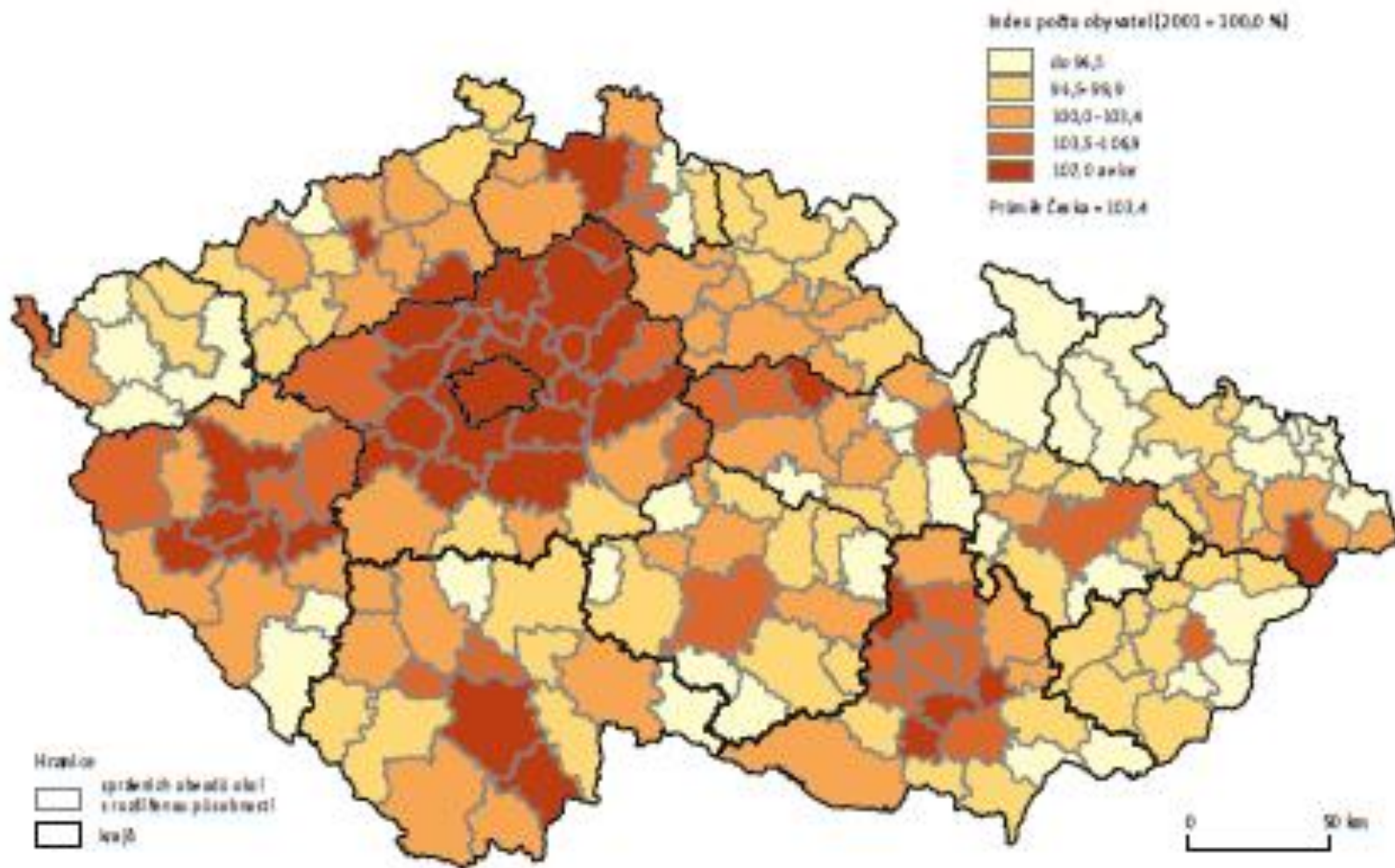
Obr. 1 – Metropolitní areály a hlavní sídelní osy v Česku

REGIONY PŘIROZENÉ A UMĚLÉ / ADMINISTRATIVNÍ – PŘÍKLAD SOCIOGEOGRAFICKÉ REGIONALIZACE ČESKA (HAMPL, MARADA 2015)

Obr. 1 – Sociogeografická regionalizace Česka 2011. Regionální střediska jsou označena pořadovými čísly podle komplexního regionálního významu (viz tabulka 6) – agregátní ukazatel zohledňuje diferencovanou vázanost obyvatelstva na vlastní obec/sídlo a na střediska různých hierarchických úrovní.

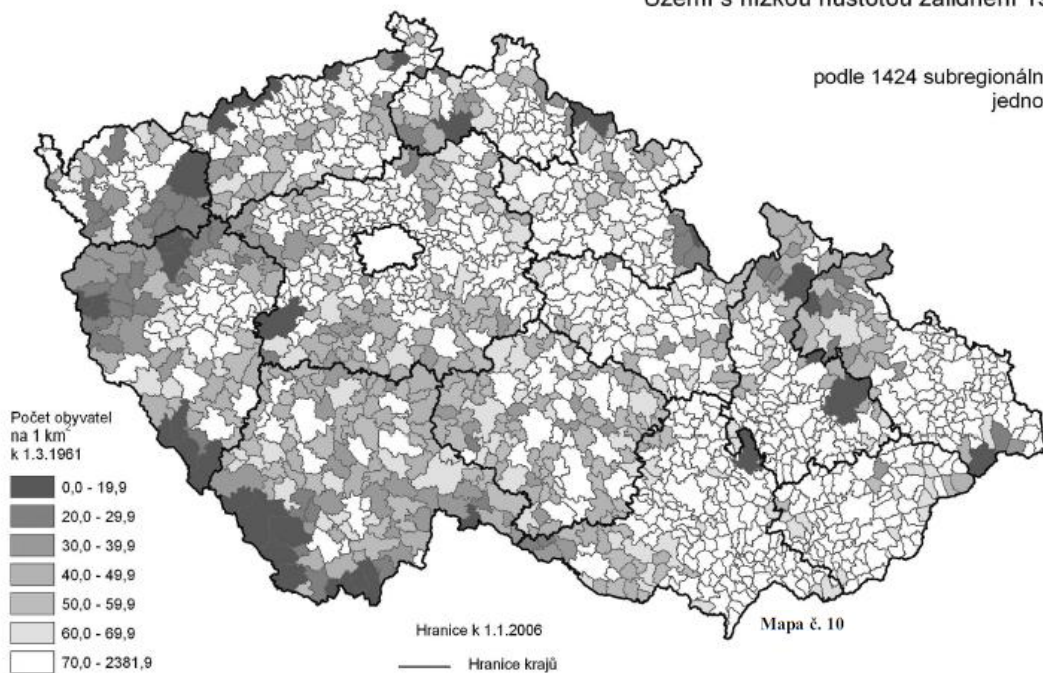

Obr. 1 – Vývoj obyvatelstva v období 2001–2013 Poznámky a průměry – viz tab. 1.

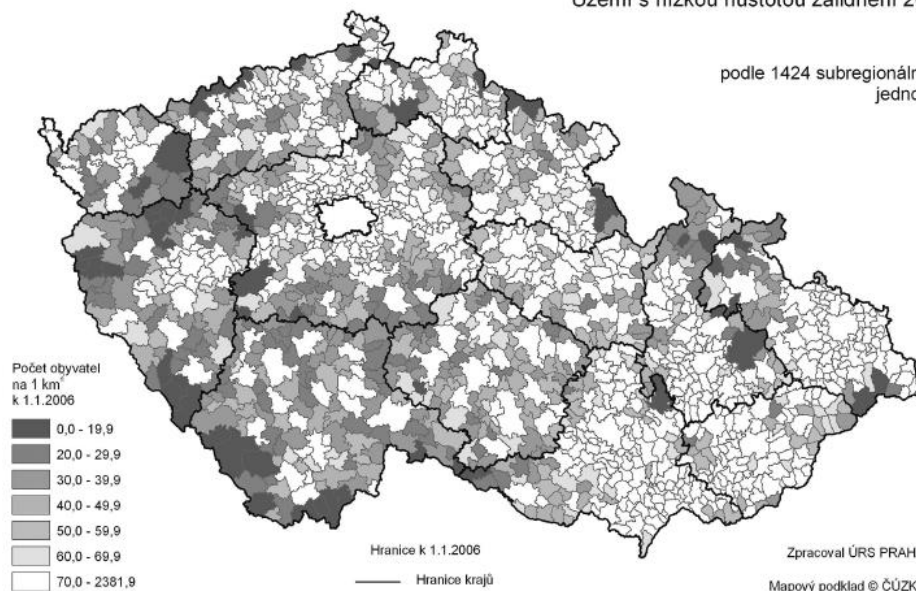
Území s nízkou hustotou zalidnění 1961

podle 1424 subregionálních jednotek

Území s nízkou hustotou zalidnění 2006

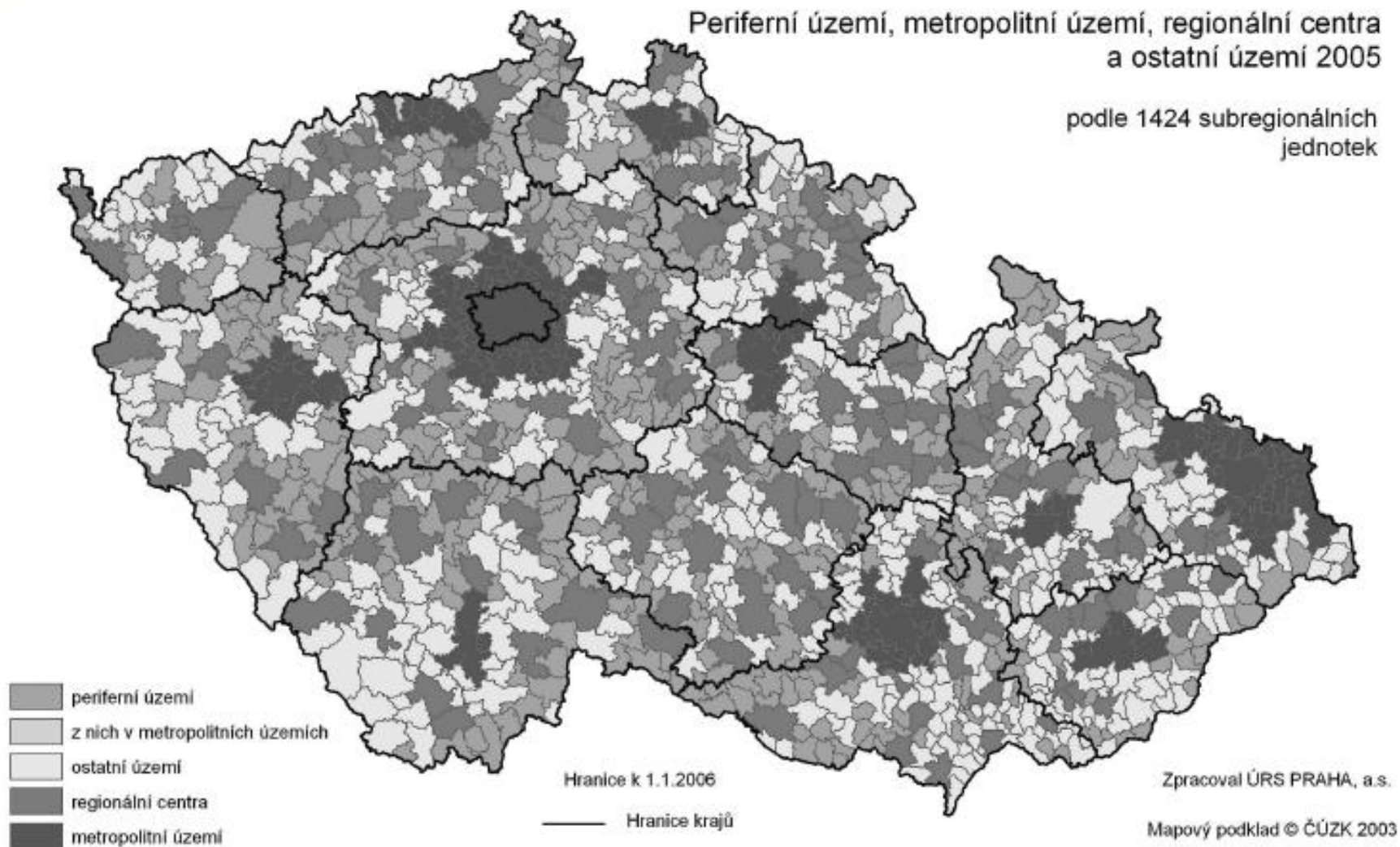
podle 1424 subregionálních jednotek

Mapa č. 3

Periferní území, metropolitní území, regionální centra
a ostatní území 2005

podle 1424 subregionálních
jednotek

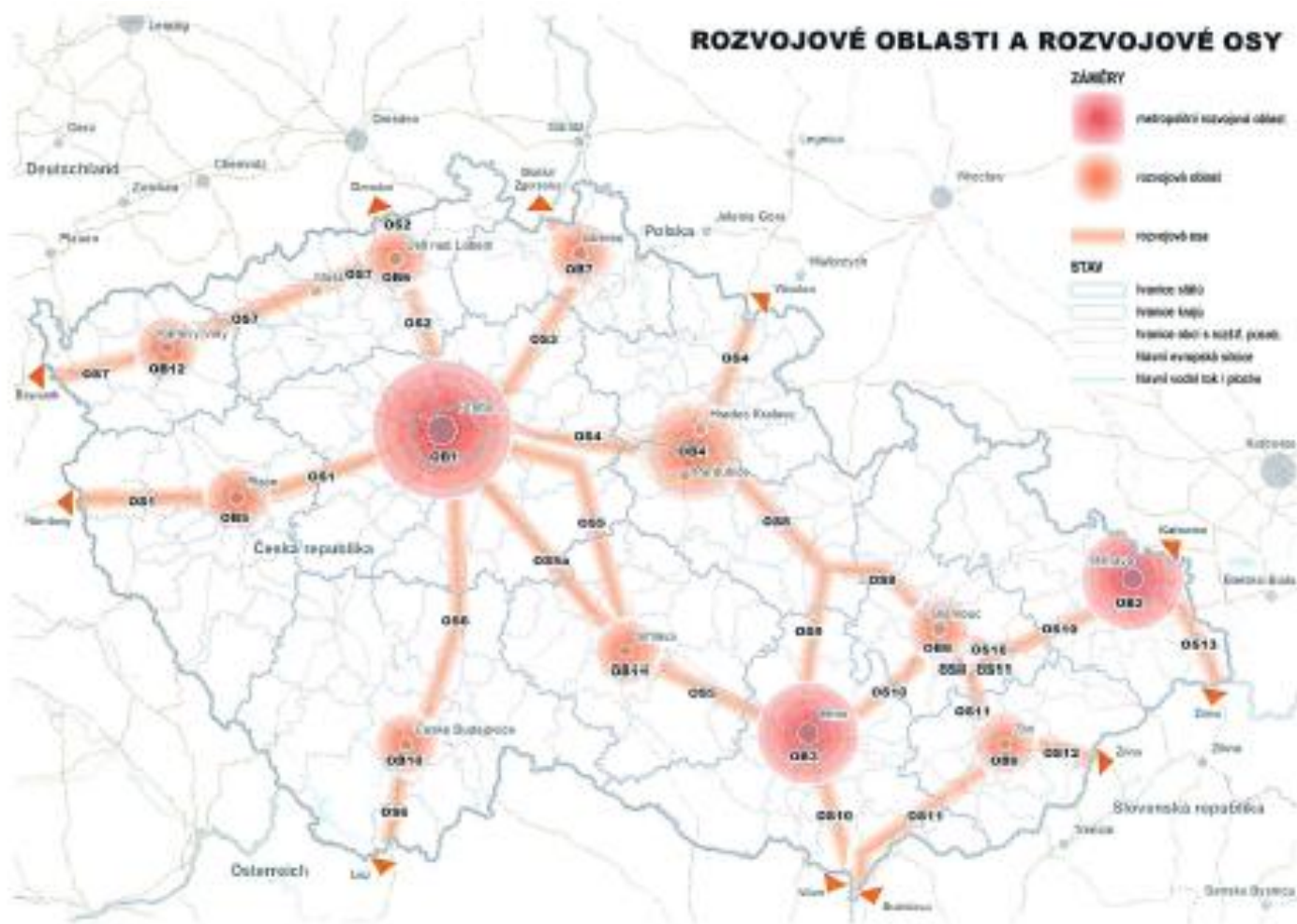
STRATEGIE REGIONÁLNÍHO ROZVOJE ČR 2014-2020, 21+

POLITIKA ÚZEMNÍHO ROZVOJE ČR (2008, A-2019)

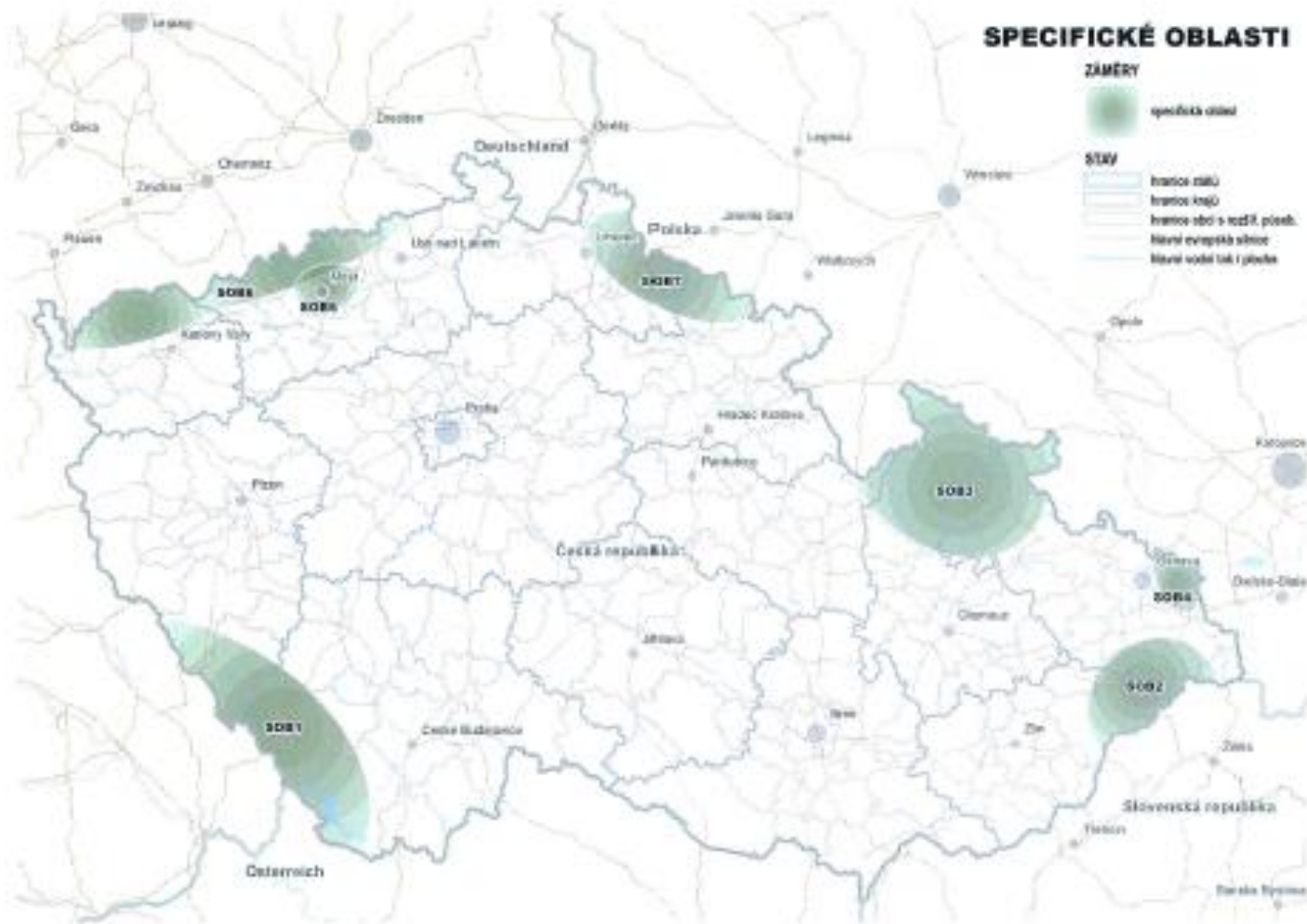

POLITIKA ÚZEMNÍHO ROZVOJE ČR / AKTUALIZACE Č. 1, 2, 3 (MMR, ÚÚR 2019)

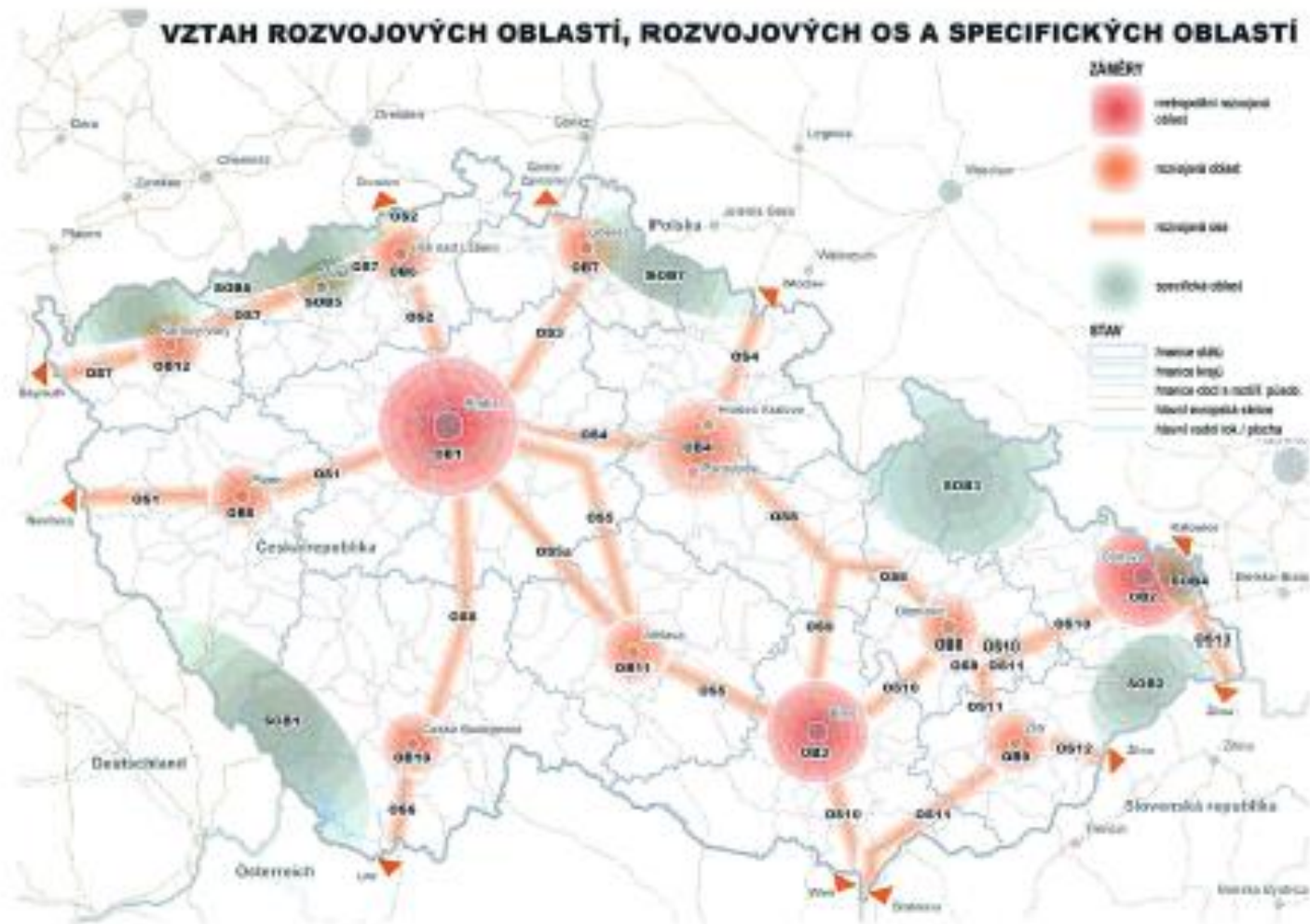

POLITIKA ÚZEMNÍHO ROZVOJE ČR / AKTUALIZACE Č. 1, 2, 3 (MMR, ÚÚR 2019)

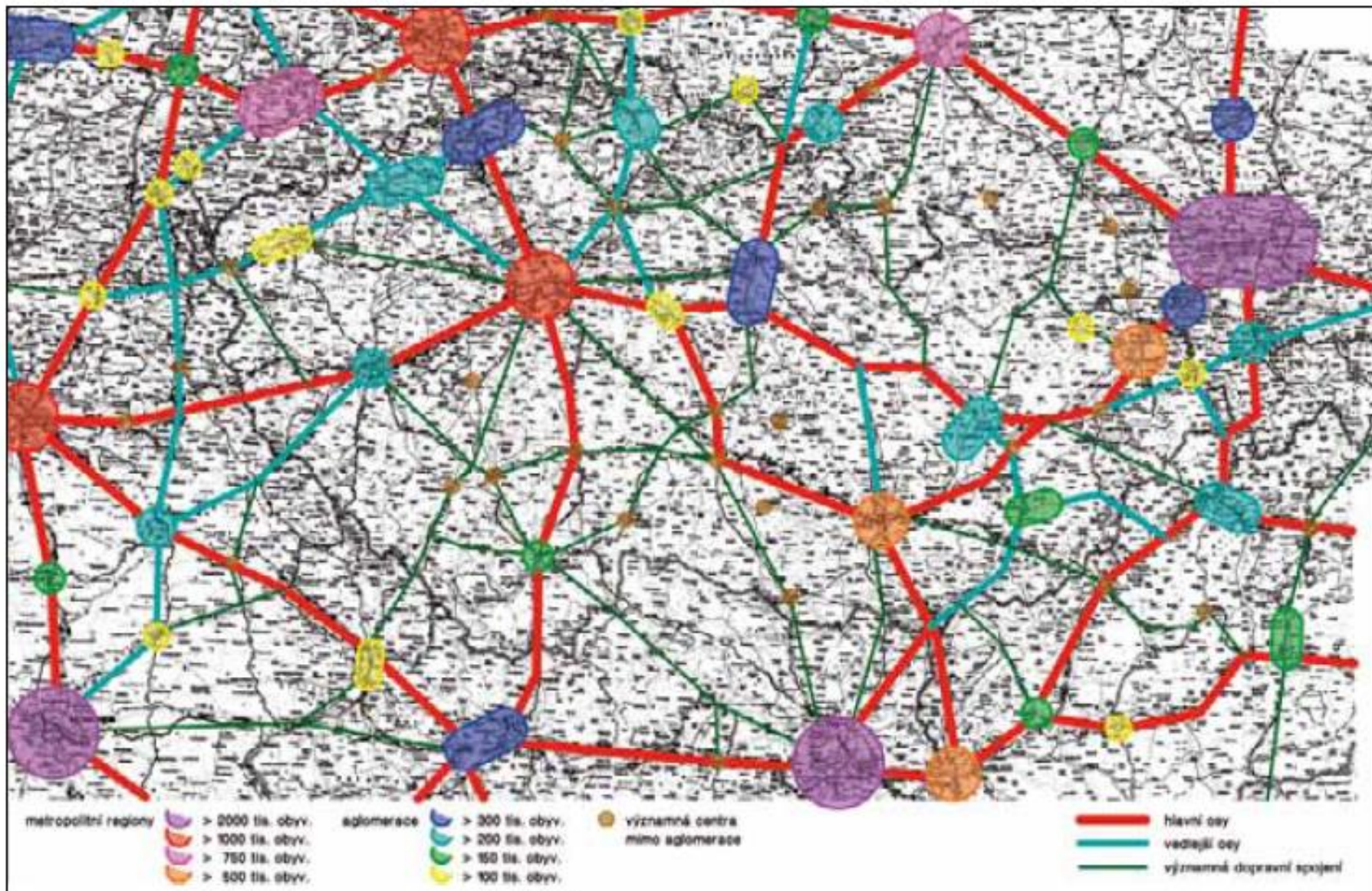
POLITIKA ÚZEMNÍHO ROZVOJE ČR / AKTUALIZACE Č. 1, 2, 3 (MMR, ÚÚR 2019)

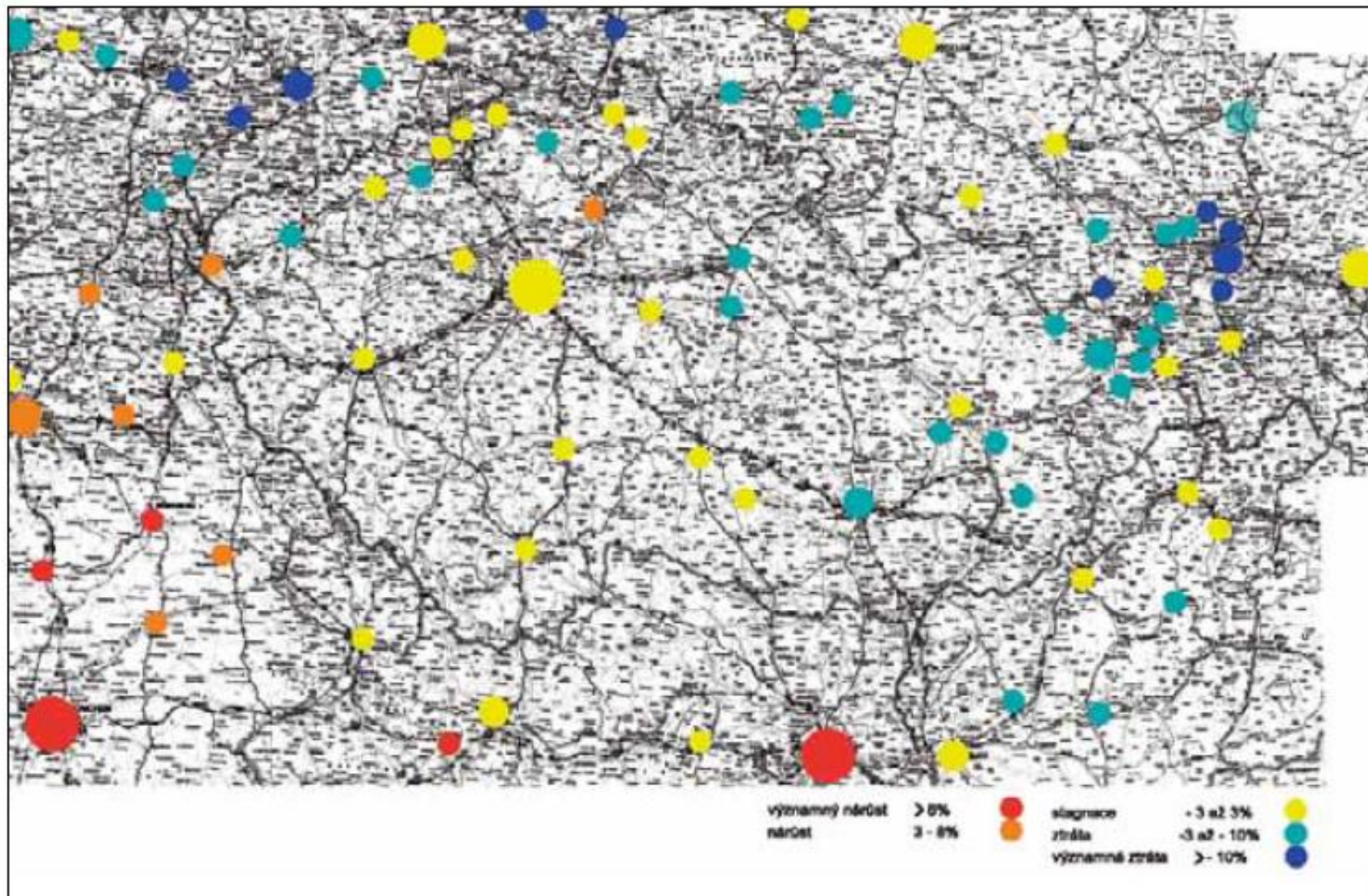
METROPOLITNÍ REGIONY A VÝZNAMNÉ AGLOMERACE VE STŘEDNÍ EVROPĚ PO ROCE 1990 (KÖRNER 2010)

- text

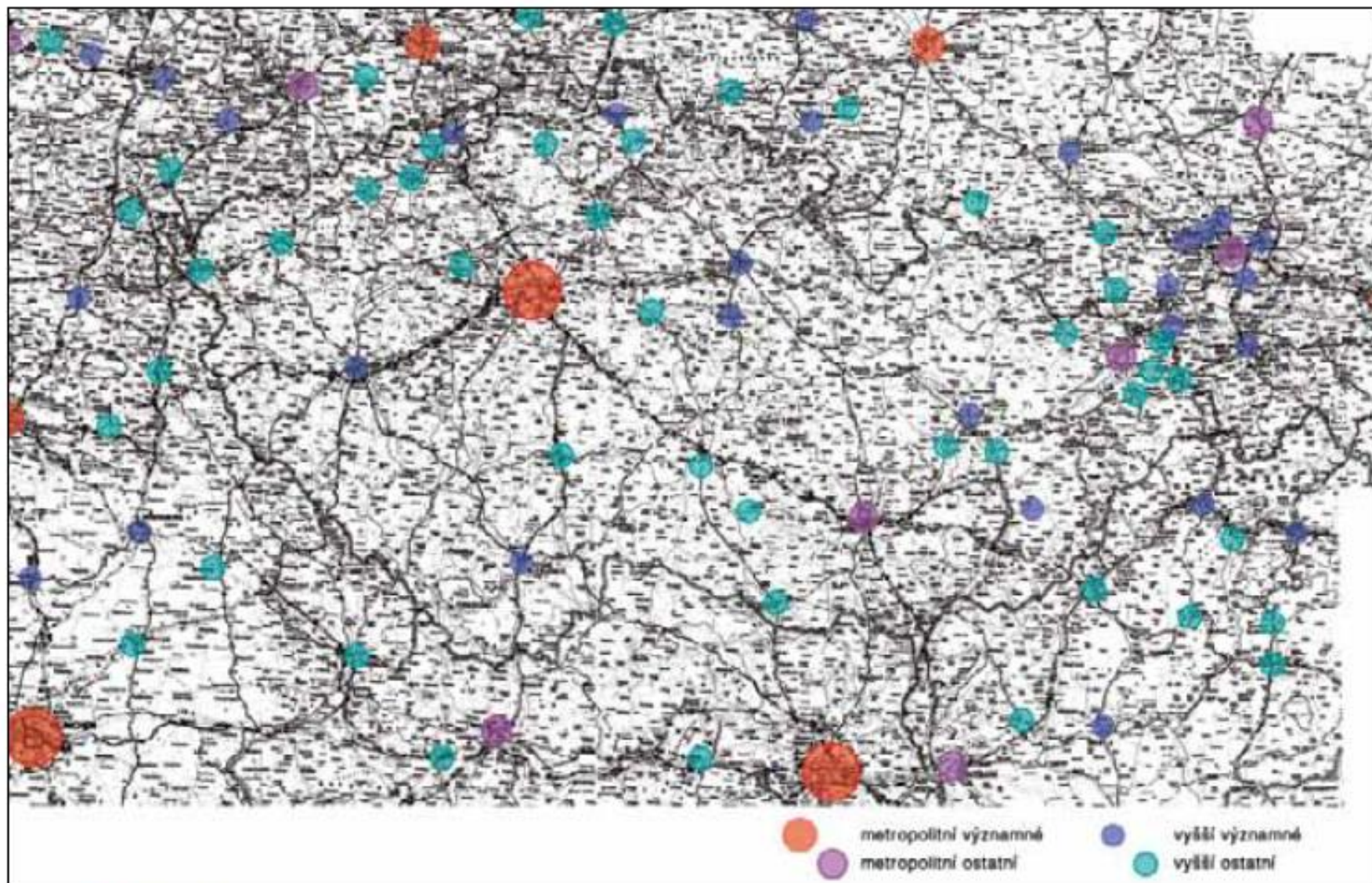

Metropolitní regiony a významné aglomerace v ČR a okolí

Vývoj center osídlení 1990–2009 (nárůst, stagnace, ztráta počtu obyvatel)

Kategorie center osídlení